

Based on the provisions of the systematic approach and the analysis of the conceptual and normative legal principles of reforming general secondary education, the component of which is the initial link, the model of the readiness of the elementary school teacher to work in the conditions of Nursery in the unity of both value-sensory, operational and reflexive components is substantiated.

The content characteristics of the components of the presented model can serve as benchmarks for creating a new generation of standards for the training of primary school teachers in both the higher education system and the adult education system.

Key words: readiness, elementary school teacher, new Ukrainian school.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.016.003-028.3

Н. В. Правова

ЕМПАТІЙНО-ОБРАЗНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Одним із пріоритетних напрямів реформування початкової школи є мовно-літературний, що знайшло своє відображення у Концепції Нової української школи і, відповідно, у змісті Державного стандарту початкової освіти. Мовно-літературна освітня галузь включає українську мову та літературу, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин, іншомовну освіту.

Цього навчального року вже у 1 класі застосовується стандарт початкової освіти, затверджений у лютому 2018 року, де змінено зміст мовно-літературної освітньої галузі [3, с. 2]. У редакції нового Державного стандарту початкової освіти зазначено, що метою вивчення української мови та літератури є формування ключових компетентностей, однією з яких є читацька [1, с. 4]. В оновленому стандарті у мовно-літературній освітній галузі виділено змістову лінію «Сприйняття, аналіз, інтерпретація, критична оцінка інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду». Авторами актуалізована необхідність формування в учнів початкових класів умінь уявляти прочитане, розкривати авторський смисл (ідею), інтерпретувати прочитане, оперувати літературознавчими термінами, формулювати власні смисли, розуміти значення прочитаного для особистісного і читацького розвитку [1, с. 3–4]. Таким чином, новий стандарт орієнтує сучасного вчителя на формування читацької компетентності як загальнонавчальної і як предметної (художньо-

читацької або літературної). У структурі читацької компетентності сучасні дослідники (А. Фасоля) визначають певні субкомпетентності, серед яких є емпатійно-образна [6, с. 10]. Уміння, що складають зміст цієї субкомпетентності (уявляти прочитане, співпереживати, мислити образами) є надзвичайно важливими для загального сприймання художнього тексту. Саме уява та емоційна реакція читача є вершинами чотирикутника художнього сприймання літературного твору (інші дві – розуміння смислу і бачення автора, почуття естетичної форми).

Однак спостереження за навчальним процесом виявили наявність певних проблем у формуванні в молодших школярів умінь уявляти прочитане, розповідати про власні почуття та емоції, відтворювати емоції літературних персонажів під час інсценізації, описувати емоційний стан персонажів, співпереживати. Тож обрана нами тема статті є актуальною і важливою для сучасної початкової школи.

Мета статті – розглянути важливість і прийоми формування емпатійно-образної субкомпетентності як одного із факторів набуття учнями початкової школи читацької компетентності.

Читацька компетентність – це складне інтегративне утворення, яке складається з низки субкомпетентностей. Їх перелік, як зазначає А. Фасоля, різниться. Науковці визначають такі: літературознавча, інформаційна, емпатійно-образна, естетично-аксіологічна, творчомовленнева, самоорганізаційна. Змістом кожної субкомпетентності є певні уміння. Емпатійно-образна субкомпетентність – це вміння уявляти, співпереживати, мислити образами, творити образи [6, с. 9]. Аналогічні уміння (уявляти прочитане, розповідати про власні почуття та емоції, відтворювати емоції літературних персонажів під час інсценізації, описувати емоційний стан персонажів, співпереживати) зазначені як обов'язковий результат навчання здобувачів освіти 1-4 класів у новому Стандарті початкової освіти [1, с. 3–4].

Останні дослідження психологів, педагогів та методистів показали, що це особливі читацькі вміння, без яких неможливе адекватне сприйняття і розуміння художнього тексту.

Питання літературної освіти молодших школярів, формування читацької компетентності та її субкомпетентностей нині стали одними з найактуальніших проблем педагогіки, лінгводидактики, методики, що підтверджують дослідження О. Вашуленко, Н. Волошиної, О. Джежелей, А. Ємець, В. Мартиненко, В. Науменко, С. Паламар, О. Савченко, Н. Скрипченко, А. Фасолі та ін. Праці цих та інших вчених свідчать, що сприйняття та розуміння твору приходить з набуттям певних знань про творчість автора, композиційну структуру твору, його жанрові особливості тощо. Багато робіт науковців присвячені аналізу розуміння художнього тексту та особливої ролі уяви і наочних образів у цьому процесі (Ю. Бондаренко, О. Киричук, Т. Косма, В. Куріпта, Д. Ніколенко та ін.).

Науковці стверджують, що повноцінність сприймання читачами художньої літератури досягається тоді, коли у їхній свідомості постають змальовані автором картини, взаємозв'язаний ланцюг подій, образів, компонентів твору. Це вимагає від них добре розвиненої уяви. Без цього вищого пізнавального процесу читач в принципі не зможе сприймати літературні образи.

Молодший школяр у процесі сприймання художнього твору повинен не тільки усвідомити значення окремих слів, зміст виразів, фраз, описів, діалогів, частин тексту і всього твору, а й уявити образи, змальовані в ньому. Чим розвиненіша уява в дитини, тим точніше, адекватніше вона може відтворити художні деталі тексту без власних доповнень і змін. А отже, сприймання літературного твору молодшим школярем – це сприймання того, що створює уява, спираючись на механізм художнього мовлення, на смисл, виражений словами.

Кожному вчителю дуже важливо пам'ятати те, що здатність образного та емоційного сприйняття художнього твору не є вродженою і формується у молодших школярів поступово. Тобто, потрібно цілеспрямовано розвивати якісні вміння та навички юного читача для повноцінного усвідомлення й аналізу тексту, тому що сам учень на початковому етапі цього не вмє робити. Отже, читацька діяльність дитини не повинна розглядатися як пасивний процес. Діяльність читача вимагає напруженої роботи як репродуктивної, так і творчої уяви. Особливо важливою є активізація цього психічного процесу школярів ще на етапі підготовчої роботи та первинного ознайомлення із літературним твором.

Практика ж засвідчує, що при сприйнятті художнього тексту дитяча уява не «працює» в повну силу. Деякі школярі не уявляють картин, зображених авторським словом або ці «картини» не відрізняються повнотою і адекватністю авторського задуму. Які причини цього?

1. Однією з найважливіших – є причина психофізіологічного характеру. У деяких дітей від природи більш розвинена ліва півкуля мозку і тому словесно-логічне мислення у них домінує над образним. Це діти – «мислителі», «логіки». У їхній свідомості відбувається підміна образів, художніх картин словами, абстрактними знаками, і їм важко «побачити» в уяві події та героїв літературного твору.

2. Наступною причиною є недостатній читацький досвід. Характер рецепції художнього твору залежить не тільки від самого художнього тексту, але й великою мірою від особливостей читача-реципієнта. Художній текст тільки в тому випадку буде впливати на читача, коли останній зможе пройти дуже складний шлях від безпосереднього сприйняття тексту, обдумування основної ідеї змісту до його естетичної оцінки. Але якщо дитина систематично не читає творів, не має досвіду сприймання художньої літератури, то механізм роботи уяви «не працює».

3. Іншою причиною неповноцінної роботи уяви дитини може бути складність, труднощі самого процесу «декодування» абстрактних словесних знаків в образні живі картини. Тут потрібна довольна увага,

вольові зусилля, які не завжди доступні маленькому читачеві. Тому чимало дітей з «ледачою» уявою.

4. Суттєвою причиною є і те, що учні не мають певного запасу життєвих уявлень, кола конкретних знань про дійсність. Найчастіше дитині не вистачає образів пам'яті для того, щоб «домалювати» вигадані картини деталями з власного життєвого досвіду.

5. Ще однією причиною, на наш погляд, є недостатня налаштованість учнів на процес сприймання літературного твору, закритість почуттів для отримання певної інформації, неготовність отримувати позитивні емоції від сприйняття. У цьому випадку свідомість дитини спрямована на інші проблеми, а уява не налаштована на роботу з даним художнім твором.

Іншим читацьким умінням, без якого неможлива культура повноцінного сприйняття й інтерпретації художнього тексту, є вміння емоційно відгукуватися на художні образи і картини.

Словесний художній образ не тільки зображує світ, а й дає естетичну оцінку зображеного. Автор висловлює своє емоційне розуміння життя, людей, природи. У цьому принципова відмінність мистецтва від науки. Тому без «включення» читацьких емоцій неможливе повноцінне сприйняття літературного твору, а потім і його вивчення.

Естетична функція є чи ні найважливішою, і недооцінка її неприпустима. Тому перш ніж аналізувати твір, «розбирати» і тлумачити його, треба дати школяреві можливість відчувти естетичну насолоду від зустрічі з мистецтвом, насолоду від його сприйняття.

Саме в початковій школі вчитель має унікальну можливість вчити сприйняття мистецтва. І робити це потрібно систематично, привчаючи маленького читача до думки про те, що читати книги – це цікаво, це задоволення.

На етапі початкового навчання необхідно якомога більше уваги приділяти розвитку цієї чудової дитячої здатності переживати радість, печаль, гнів, співчувати в уявних обставинах. Це той ключ, який відкриває читачеві світ мистецтва слова.

Чим глибше читач емоційно відгукується на світ почуттів літературних персонажів, проживає з ними їхнє життя, тим яскравіше, більш повноцінно він сприймає художній твір і тим сильніше той впливає на нього, формуючи його як людину. Маленький читач стає багатшим духовно, якщо в його читанні беруть участь і розум, і серце.

Які методичні прийоми можуть активізувати уяву читача, здатність емоційно відгукуватись на зміст художнього твору та зацікавити ?

Перш за все вчителю необхідно пам'ятати про принципову важливість певної підготовчої роботи до сприймання твору. Величезну роль тут грає робота з ілюстраціями професійних художників, їх розгляд і аналіз. Ефективними на цьому етапі є також такі прийоми роботи: розповідь про події, пов'язані з історією створення твору; розповідь про

письменника і його твори; перегляд творів живопису або близьких за темою, проблемами, історичним колоритом літературному текстові, який читатиметься; прослуховування музики, співзвучної настрою досліджуваного літературного твору; вікторина, кросворд за відомими вже учням творами письменника; розгляд виставки книг автора художнього твору; антиципація (читацьке прогнозування змісту твору за його назвою, ілюстраціями, іменем автора).

Перед читанням тексту не варто звертати увагу учнів аналітичними завданнями (наприклад, Скільки частин можна виділити в тексті?, Чим схожий цей текст на інші твори автора?). Учитель повинен допомогти учням забезпечити емоційність сприйняття, інтерес до читання. Тому доцільніше перед читанням дати такі завдання: Прочитайте і уявіть картину, яку намалював автор або Які почуття хотів передати нам поет? Ключовими для перевірки первинного сприймання тексту будуть питання: «Що ти уявив?» або «Які картини ти побачив у своїй уяві, коли читав?».

Ефективними будуть також словесне і графічне малювання, особливо на матеріалі тих творів, які не відразу породжують зорові образи. Це відноситься до ліричних віршів, текстів, насичених складним психологічним аналізом або з великою кількістю пейзажних замальовок. Крім цього, доречними є складання діафільму, сценарію мультфільму.

Не слід забувати про значення прийомів інсценування або драматизації як окремих епізодів, так і всього твору. Для цього дітям доведеться ще раз перечитати текст, звертаючи увагу на ті деталі художнього простору і часу, портретні характеристики, описи поведінки героїв, які могли бути втрачені, «не побачені» при першому читанні.

Значною мірою «пробудженню» уяви та емоційного сприймання художнього твору сприятиме такий прийом, як конструювання з паперу або пластиліну літературних персонажів, елементів інтер'єру.

Важливими в аспекті нашої теми є прийоми, що сприяють активізації читацького інтересу до тексту. По-перше, це завдання, що звертають учнів до свого життєвого досвіду, наприклад: Згадай, що здається тобі найкрасивішим взимку (восени, навесні)? Намалюй цю картину. Які за кольором олівці ти вибереш? Чому? По-друге, завдання на розвиток творчої уяви учнів. Наприклад: Пофантазуйте про долю осіннього листя, тендітної сніжинки або крапельки, що падає з грозової хмари. Чи можеш ти уявити їх настрої, почуття і думки? Які вони за характером? Які пригоди можуть статися з ними на шляху до землі?

Педагогу слід брати до уваги, що уява не піддається жорсткому логічному управлінню, як, наприклад, рішення математичних або лінгвістичних завдань і вправ. Це глибоко суб'єктивний процес, у який включається образне мислення, фантазія, естетичні емоції дитини, тобто підсистеми правої півкулі. Тому, активізуючи роботу уяви учнів, потрібно намагатися уникати будь-якого авторитарного тиску, категоричних вимог і оцінок.

Необхідно також пам'ятати, що велика кількість літературних творів створюють не тільки зорові, але і звукові, ритмічні образи. По можливості потрібно звертати увагу початківця читача на те, як автор за допомогою слів допомагає нам не тільки «побачити» картини художнього світу, а й «почути» звуки природи, людського голосу, «вдихнути» аромат лісу або теплого літнього вечора.

У художній літературі можна також зустріти образи, які взагалі не можна уявити візуально. Це «неймовірні» образи почуттів, переживань, роздумів героя або автора. Тут читачеві знадобиться включити не стільки свою уяву, скільки досвід почуттів, емоційних уявлень і роздумів про світ.

Таким чином, оновленим Державним стандартом початкової освіти у мовно-літературній освітній галузі основною метою вивчення української мови та літератури визначено формування ключових компетенцій, зокрема читацької. Зміст роботи вчителя щодо її формування сконцентровано у змістовій лінії «Сприйняття, аналіз, інтерпретація, критична оцінка інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду», де зорієнтовано вчителя на формування умінь, які є основою емпатійно-образної субкомпетентності. Уміння уявляти прочитане, розповідати про власні почуття та емоції, відтворювати емоції літературних персонажів під час інсценізації, описувати емоційний стан персонажів, співпереживати визначені як обов'язковий результат навчання здобувачів освіти. Без цих специфічних читацьких умінь неможливе адекватне сприйняття і розуміння художнього тексту молодшими школярами. Їх формування відбувається поступово і потребує від вчителя застосування спеціальних прийомів роботи, спрямованих на активізацію репродуктивної і творчої уяви, емоційної сфери школяра під час опрацювання літературного твору.

Список використаної літератури

- 1. Державний стандарт початкової освіти.** Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>
- 2. Джежелей О. В.** Літературне читання в початковій школі. 1–4: посібник для вчителів та батьків / О. В. Джежелей, А. А. Емець. – Харків: Ранок, 2012. – 97 с.
- 3. Інструктивно-методичні рекомендації** щодо вивчення в закладах загальної середньої освіти навчальних предметів та організації освітнього процесу у 2018/2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р. № 1/9-415. – 160 с.
- 4. Паламар С.** Робота над художнім твором як засіб формування літературної компетентності в учнів основної школи / Світлана Паламар // Українська література. – 2013. – № 12. – С. 21–23.
- 5. Романюк С.** Методика роботи над літературним твором з молодшими школярами [Електронний ресурс] / Н. Богданець-Білоskalенко, С. Романюк // Рідна

мова. – 2016. – С. 54–64. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/17611/7/Bogdanec_Biloscalenko_RM_GI.pdf

Б. Фасоля А. Читацька компетентність: що формуємо, що і як перевіряємо й оцінюємо / Анатолій Фасоля // Дивослово. – 2017. – № 9. – С. 8–15.

Правова Н. В. Емпатійно-образний аспект формування читацької компетентності молодших школярів

У статті розглядається питання формування в учнів початкової школи читацької компетентності, визначеної як ключова у Державному стандарті початкової освіти, що був затверджений у 2018 році. Автором зазначається, що сучасними лінгводидактами у структурі читацької компетентності визначено певне коло субкомпетентностей, серед яких емпатійно-образна. На основі аналізу обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти 1-4 класів змістової лінії «Сприйняття, аналіз, інтерпретація, критична оцінка інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду» визначено коло умінь, що складають основу цієї субкомпетентності. Актуалізована важливість цих особливих читацьких умінь (уявляти прочитане, співпереживати, мислити образами), без яких неможливе адекватне сприйняття і розуміння художнього тексту молодшими школярами, наведено прийоми роботи для їх формування.

Ключові слова: читацька компетентність, емпатійно-образна субкомпетентність, уміння уявляти, співпереживати, сприйняття і розуміння художнього твору, методичний прийом.

Правова Н. В. Эмпатийно-образный аспект формирования читательской компетентности младших школьников

В статье рассматривается вопрос формирования у учащихся начальной школы читательской компетентности, определенной как ключевая в Государственном стандарте начального образования, который был утвержден в 2018 году. Автором отмечается, что современными лингводидактами в структуре читательской компетентности определен определенный круг субкомпетентностей, среди которых эмпатийно-образная. На основе анализа обязательных результатов обучения (1-4 классы) содержательной линии «Восприятие, анализ, интерпретация, критическая оценка информации в текстах различных видов, медиатекстах и использование ее для обогащения своего опыта» определен круг умений, составляющих основу этой субкомпетентности. Актуализирована важность этих особых читательских умений (воображать прочитанное, сопереживать, мыслить образами), без которых невозможно адекватное восприятие и понимание художественного текста младшими школьниками, приведены приемы работы для их формирования.

Ключевые слова: читательская компетентность, эмпатийно-образная субкомпетентность, умения воображать, сопереживать, восприятие и понимание художественного произведения, методический прием.

Pravova N. Empathic-Shaped Aspect of the Formation of Reading Competence of Junior Schoolchildren

The article deals with the issue of the formation of the reader's competence of elementary school students, defined as the main in the State Standard of Primary Education, which was approved in 2018. The author notes that a certain range of subcompetencies is defined by modern linguodidacts in the structure of the reader's competence, among them empathic-figurative. Based on the analysis of the compulsory learning outcomes (grades 1-4) of the content line "Perception, Analysis, Interpretation, Critical Evaluation of Information in Texts of Different Kinds, Media Texts and its Use to Enrich Your Experience," the range of skills that form the basis of this subcompetence is determined. The importance of these special reading skills (imagine reading, empathizing, thinking with images) is actualized, without which it is impossible to understand the artistic text by younger schoolchildren, and methods of work for their formation are given.

Key words: reader's competence, empathic-shaped subcompetence, ability to imagine, empathize, perception and understanding of a piece of art, methodical technique.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 373.3.091.33:087.5

С. М. Рудь

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ С ДЕТСКОЙ КНИГОЙ В 4 КЛАССЕ

Современное литературное образование младших школьников предполагает не только формирование умения читать правильно, бегло, сознательно, выразительно, но и развитие читательской самостоятельности, привитие любви к чтению, книге. Организация самостоятельной работы с книгой, умение находить в прочитанном необходимую информацию, анализировать её, применять в разнообразной деятельности – важная составляющая в работе по формированию личности учащихся начальной школы.